ಡಾ॥ ಬಿ. ಲೀಲಾ

ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಪಾತ್ರ : ಮೈಸೂರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ

ಈ ಲೇಖನದ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ ಮೈಸೂರಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜವು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಯಶಸ್ವಿಯಾಯಿತು ಎಂಬುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು, ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಪತ್ರಾಗಾರ ಇಲಾಖೆ ಮತ್ತು ಮುಂಬಯಿ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಗ್ರಂಥಾಲಯ ಬಿಡಿಪತ್ರಿಕೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಲೇಖನಗಳು.

ಹಳೆಯ ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಕಡಿವಾಣ ವನ್ನು ಹಾಕಿ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜ ಕೀಯ ಪ್ರಣಾಳಿಕೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಒಂದು ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ರಾಜಾರಾಮ್ ಮೋಹನ್‌ರಾಯ್‌ರವರನ್ನು ಆಧುನಿಕ ಭಾರತದ ತಂದೆ ಯೆನ್ನಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಪಂಡಿತ ಶಿವನಾಥಶಾಸ್ತ್ರಿ ಯುವರೆಂದಂತೆ, "ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜವೆಂದರೆ ನಿಜವಾದ ದೇವರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಒಂದು ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಇದಕ್ಕೆ ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆ ಸಲ್ಲ."[1] ಈ ಪ್ರಣಾಳಿಕೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ರಾಯ್‌ರವರು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬೇರೂರಿದ್ದ ಕುರುಡು ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿತೋರಿಸಿ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಮಾಜವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮಾಜದ ಉಗಮ ೧೮೨೮. ಇದರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕಲಕತ್ತೆ ಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮೈಸೂರಿನವರೆಗೂ ಹಬ್ಬಿತ್ತು. ೧೮೨೮ ಸಮಾಜದ ಸಂಖ್ಯೆ ೧ ಇದ್ದದ್ದು ೧೮೯೫ರಲ್ಲಿ ೧೯೭ಕ್ಕೆ ಏರಿತ್ತು.[2] ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಉಗಮವಾದ ಕಲಕತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೆಚ್ಚಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಣ ಬಹುದಾದರೂ ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಆಂಧ್ರ, ಮದ್ರಾಸ್ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇತ್ತು.

ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಚಲನೆಯನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಿದಾಗ, ಇದು ೧೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ–ಮತೀಯ ಚಲನೆಯೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತ ಕಾರಣ ಆಂಗ್ಲರ ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ರಾಜಮನೆತನದವರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ. ಮೂಲಭೂತ ನಂಬಿಕೆಗೂ ಆದರ್ಶಕ್ಕೂ ಸಂಘರ್ಷಣೆ ಉಂಟಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜ. ಈ ಒಂದು ಹಿನ್ನೆಲೆ ಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಒಲಿದವರು ವಿದ್ಯಾವಂತವರ್ಗದ ಕುಲೀನರು ಮತ್ತು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತರಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ; ಇವರುಗಳೇ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಇದರ ಆಧಾರ ಸ್ತಂಭ ವಾದರು.

---

1. Shivanath Sastri : *History of Brahma Samaj*, 1974, p. 2
2. Atulchandra Gupta (Ed.) : *Studies in the Bengal Renaissance*, 1958, p. 479

ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ವಿಸ್ತಾರ : ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಉಗಮವಾದದ್ದು ಒಂದು ಆಕಸ್ಮಿಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[3] ೧೮೬೬ರಲ್ಲಿ ಪೆಟ್ಟಾ ಸಮಾಜವು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತು. ಕೋಲೆಟ್ ಅವರ ಬ್ರಹ್ಮ ವಾರ್ಷಿಕ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆರಡು ಸಮಾಜಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಬಾಬು ದೇವೇಂದ್ರನಾಥ ಟಾಗೂರರವರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತತ್ವಬೋಧನ ಸಮಾಜವು (೧೮೩೯) ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿತರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿತು ಮತ್ತು ರಾಯ್‌ರವರ ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆಯ ಖಂಡನೆ ಮತ್ತಿತರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳ ಕಡೆ ಮಹತ್ವವಾದ ಗಮನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಬಂಗಾಲದ ಜನಜೀವನದ ಮೇಲೆ ಯಶಸ್ವೀ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಬೀರಿತು. ತತ್ವಬೋಧನ ಸಮಾಜದ ಪತ್ರಿಕೆಯೇ ತತ್ವಬೋಧಿನಿ ಪತ್ರಿಕೆ. ತತ್ವಬೋಧಿನಿ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕಂತಹ ಸಂಪಾದಕೀಯವೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವೇಂದ್ರನಾಥ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಭಾಷಣ. ಈ ಭಾಷಣಗಳು ಬೋಧನಾಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದ್ದವು. ಈ ಮೂಲಕ ಪತ್ರಿಕೆ ತನ್ನ ಧೋರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ಸಮಾಜದ ಹುಳುಕನ್ನೂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನೂ[4] ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವುದೇ ಆಗಿತ್ತು. ಈ ಪತ್ರಿಕೆಯು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ತಮಿಳಿನವನಾದ ರಾಜವೇಲು ನಾಯ್ಡು ತನ್ನ ಇತರ ಸಂಗಡಿಗರಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಆಕರ್ಷಕವಾದುದೆಂದರೆ ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆಯ ಖಂಡನೆ. ಬರ್ಮಾದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜವೇಲುನಾಯ್ಡು ತನ್ನ ಇತರ ಸಂಗಡಿಗರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಿಸಿ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು ಮತ್ತು ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸಿದ್ದನು. ಇವನು ಬರ್ಮಾದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಇದಾದದ್ದು ಸುಮಾರು ೧೮೭೧ ರಲ್ಲಿ. ಆದರೆ ೧೮೭೨ರಲ್ಲಿ ಬರ್ಮಾದ ರೆಜಿಮೆಂಟನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಜವೂ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಮದ್ರಾಸ್ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಸಮಾಜದ ಸಂಪರ್ಕವು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು.[5] ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪೂನಾ ಚಂದ್ರಶೇಖರ್ ಐಯ್ಯರ್ ಎಂಬುವರು ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆಯು ತಮಗೆ ಒಗ್ಗದ ಮಾರ್ಗವೆಂದರಿತು ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮಾಜದ ಪೋಷಣೆಗೆ ನಿಂತರು. ಅವರು ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳು ಸನ್ಯಾಸಿಯಂತೆ ತಿರುಗಾಡಿ ೧೮೮೭ರಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದಾಗ ಅವರಿಗೆ ಹಲವಾರು ಅನುಯಾಯಿಗಳು ದೊರೆತರು. ಅವರು ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಅತ್ಯಂತ ಮೇಧಾವಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ಬೋಧಕರಾದರು. ಕ್ರಮೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿ ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆ, ಮೂಢನಂಬಿಕೆ, ಜಾತಿಪದ್ಧತಿ–ಇವುಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ, ಸೂಕ್ತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೋಧನೆ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು.[6] ಇಂತಹ ಮತ್ತೊಬ್ಬರೆಂದರೆ ರೆಜಿಮೆಂಟಲ್ ಹೈಸ್ಕೂಲಿನ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಯವರು. ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಯವರ ನಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಸೇವೆಯಿಂದ ಸಮಾಜವು ಊರ್ಜಿತವಾಯಿತು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಆರ್ಕಾಟ್ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿಯವರಂತಹ ಪ್ರಮುಖ ಧುರೀಣರು ಸೇರುವಂತಹವರಾದರು. ಅವರು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವರ್ತಕವರ್ಗದ ಪ್ರಮುಖರಾಗಿದ್ದವರು. ಅವರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಸಿಕ್ಕಿತು.

ಪಂಡಿತ ಶಿವನಾಥಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ದೇಶಪರ್ಯಟಣ ಬೆಂಗಳೂರಿನವರಲ್ಲಿ ನವಚೇತನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿತು. ಮೈಸೂರಿನ ಮೊದಲನೇ ದಿವಾನರಾದ ಸಿ. ರಂಗಾಚಾರ್ಲುರವರು ತಾವೇ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಲಿಟರರಿ

---

3. R. Srinivasan : *Brahma Samaj in Tamilnadu,* Journal of the University of Bombay, Vol. XLIV-XIV, Oct. 1975-76, pp. 213-221
4. Arundhati Mukhopadhyay : *Attitudes Towards Religion and Culture in the Ninteenth Century Bengal,* p. 10
5. *History of Brahma Samaj,* p. 496
6. *78th All India Brahmo Conference,* Bangalore, 30th Sept. 1968, pp. 63-69

ಯೂನಿಯನ್ (೧೮೭೬) ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಧುರೀಣರಾದ ಪಂಡಿತ ಶಿವನಾಥಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಭಾಷಣವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿ (೧೮೮೧)[7] ತಾವೇ ಅಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ವಹಿಸಿದ್ದರು. ಶಿವನಾಥಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮತ್ತೆರಡು ಬಾರಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ೧೮೮೪ ಮತ್ತು ೧೯೦೪ರಲ್ಲಿ ಭೇಟಿಕೊಟ್ಟು ೧೫ ದಿವಸ ತಂಗಿದ್ದು, ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಆಗಮನ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ನಾಗರಿಕರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿತು. ರಂಗಾಚಾರ್ಲುರವರು ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮಾಜದ ಶಿವನಾಥಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ ಉಳ್ಳವ ರಾದರೂ ಅವರು ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣ ಧುರೀಣರೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರು ಕೇವಲ ಒಂದೂವರೆ ವರ್ಷ ಮಾತ್ರ ದಿವಾನ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ರಾಜಕೀಯ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿದವರು ದಿವಾನ್ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯರ್ ರವರು. ಮೈಸೂರು ದೇಶವು ತನ್ನ ನೆರೆಹೊರೆ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಿಗಿಂತ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಳಿದಿದ್ದಾಗ, ೧೮೯೪ರಲ್ಲೇ[8] ಬಾಲ್ಯವಿವಾಹವನ್ನು ಸಶಕ್ತ ಕಾನೂನಿನಿಂದ ನಿಲ್ಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಕೀರ್ತಿ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯರ್ ರವರದ್ದು. ಬಹುಶಃ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಪರೋಕ್ಷ ರೂಪ ಇರಬಹುದು.

೧೮೮೧ರಲ್ಲಿ ಬಿಪಿನ್‌ಚಂದ್ರಪಾಲರವರು ರಾವ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಆರ್ಕಾಟ್ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ಮುದಲಿಯಾರ್ ಹೈಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯರಾದರು.[9] ಇದು ಸಮಾಜ ವಿಸ್ತರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮೈಲಿಗಲ್ಲು ಎನ್ನಬಹುದು. ಕಂಟೋನ್ಮೆಂಟ್ ಸಮಾಜವು ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿತು ಮತ್ತು ವೀರೇಶಲಿಂಗಂ ಪಂತುಲುರವರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಮಾಜದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಮತ್ತೊಂದು ಸಮಾಜವು ಹನುಮಂತಪ್ಪನವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಕಂಟೋನ್ಮೆಂಟ್ ಸಮಾಜವು ಡಾ|| ಎಸ್. ವಿ. ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಐಯಂಗಾರ್‌ರವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರೆಯಿತು. ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಐಯಂಗಾರ್‌ರವರು ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮಾಜದ ಪ್ರಕಾರ ಬಂಗಾಳಿ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾದರು ಮತ್ತು ಅಜಿತ್‌ಮೋಹನರವರ ಬೆಂಬಲದಿಂದ ಸಮಾಜದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು. ಬೆಂಗಳೂರು ಕಂಟೋನ್ಮೆಂಟ್ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟವರು ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ಮುದಲಿಯಾರ್. ತಮ್ಮ ಉದಾರವಾದ ದಾನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ಅದನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರತಕ್ಕಂತಹ ಜನರನ್ನು ನೇಮಿಸಿ ಭದ್ರವಾದ ಬುನಾದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮಮಂದಿರದ ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದವರು ಪ್ರತಾಪಚಂದ್ರ ಮಜುಮ್‌ದಾರರು (೧೮೯೬).

ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಧುರೀಣರು

೧. ರಾವ್‌ಬಹದ್ದೂರ್ ಆರ್ಕಾಟ್ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ಮುದಲಿಯಾರ್ (೧೮೩೭-೧೯೧೦) : ಬಿಪಿನ್ ಚಂದ್ರಪಾಲ್‌ರವರಂತಹ ಕರ್ತೃತ್ವಶಾಲಿಯನ್ನು ತಾವು

---

7. Hemachandra Sarkar : *Sivanath Shastri*, 1929, pp. 49, 52

8. ವೀರೇಶಲಿಂಗಂ ಪಂತುಲುರವರ ಆಗಮನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಬೆಂಗಳೂರು ನಿವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿತು. ವೀರೇಶಲಿಂಗಂರವರ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ದೇಶದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಯ ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಮೈಸೂರುದೇಶದ ಮೊದಲನೇ ವಿವಾಹ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು (೧೯೧೦). ಆದರೆ ಈ ಮದುವೆ ಮೈಸೂರಿನ ಹೊರಗೆ ಅಂದರೆ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದದ್ದು. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ 'ಕರ್ಣಾಟಕ ಪ್ರಕಾಶಿಕ' ವೆಂಬ ಕನ್ನಡಪತ್ರಿಕೆ (೧-೬-೧೮೯೬) ಈ ರೀತಿ ಬರೆಯಿತು : "ಮೈಸೂರಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಕರು ಬಂದದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ವಿಧವಾ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ವಿರೋಧವಿದ್ದರೂ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ವಿಧವಾ ವಿವಾಹ ನಡೆದಿದೆ." ಈ ಎರಡೂ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ೧೮೯೬ಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣ ಜಾಗೃತಿ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯರ್‌ರವರ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣೆ ಈಗಾಗಲೇ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

9. Bipinchandra Pal : *Memories of My Life and Times*, 1932, p. 309

ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಸ್ಕೂಲಿಗೆ ಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯರನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದ ಯಶಸ್ಸು ಆರ್ಕಾಟ್ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ಯವರದ್ದು. ೧೮ನೇ ಶತಮಾನದ ಕ್ಷಾಮಪೀಡಿತ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಮದ್ರಾಸ್ ಮತ್ತಿತರ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಕಿ ಸರಬರಾಜು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಆಂಗ್ಲ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಉನ್ನತ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ತಮ್ಮ ಹಣದ ಸದ್ವಿನಿಯೋಗ ಮಾಡಬಯಸಿದ ಮುದಲಿಯಾರರು ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವಗಳನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ತಮ್ಮ ದೇಶದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಉತ್ತಮ ವ್ಯಾಸಂಗವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪಂಡಿತ ಶಿವನಾಥಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸ್ಕೂಲಿಗಾಗಿ ಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯರನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಕೋರಿದಾಗ, ಅವರು ಬಿಪಿನ್‌ಚಂದ್ರಪಾಲರವರನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರು. ಪಾಲ್‌ರವರು ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿದೆಸೆಯಿಂದಲೇ ಪಂಡಿತ ಶಿವನಾಥಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಒಲಿದವರು. "ಕೇಶಬ್ ಮತ್ತು ಅವರ ಧರ್ಮಪ್ರಚಾರಕರ ನೇತೃತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಶಿವನಾಥಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವ ನನಗೆ ಹಿಡಿಸಿತು" ಎಂದು ಅವರು ತಮ್ಮ ಆತ್ಮ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

೨. ಬಿಪಿನ್‌ಚಂದ್ರಪಾಲ್ : ಇವರು ಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ವಹಿಸಲು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದಾಗ (೧೮೮೧), ಅವರಿಗೆ ಕನ್ನಡ ಅಥವಾ ತಮಿಳು ಭಾಷೆಯ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಮೊದಲನೇ ದಿವಸ 'ಪಾಲ್' ಎಂದು ಕೂಗಿ ಎಬ್ಬಿಸಿದ್ದು 'ಹಾಲಿನವಳು' ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗಲಿಲ್ಲವಂತೆ. ಪಾಲ್ ಎಂದರೆ ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಎಂದರ್ಥ. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಅವರಿಗೆ ಕನ್ನಡ–ತಮಿಳಿನ ಭಾಷಾನುಭವ ಆಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಅನುಸಾರ ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ವಿಧವೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದವರ ಪೈಕಿ ಪಾಲ್‌ರವರೇ ಮೊದಲಿಗರು. ತಮ್ಮ ಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ಪಾಲ್‌ರವರು ಕೇವಲ ಒಂದೇ ವರುಷ ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರೂ ಅವರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿತ್ತು. ಬೆಂಗಳೂರಿನ ನಾಗರಿಕ ಪ್ರಜೆಗಳು ಪಾಲ್‌ರವರ ಉದಾರವಾದ ಆದರ್ಶ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿದ್ದರು. ಅವರು ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ೧೮೮೨ರಲ್ಲಿ ಕಲಕತ್ತೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು.

೩. ಬ್ರಜೇಂದ್ರನಾಥ ಸೀಲ್ : ೧೮೮೪ರಲ್ಲಿ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪದವಿ ಪಡೆದ ಬ್ರಜೇಂದ್ರನಾಥ ಸೀಲ್‌ರವರಿಗೆ ಕುಚ್‌ಬಿಹಾರದ ಮಹಾರಾಜರು ವಿದ್ಯಾವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ಅವರನ್ನು ಯೂರೋಪ ನಗರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಸೀಲ್‌ರವರು ಕಲಕತ್ತೆಯ ವಿಕ್ಟೋರಿಯಾ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಿನ್ಸಿಪಾಲ್ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದರು. ೧೮೯೯, ೧೯೦೬ ಮತ್ತು ೧೯೧೧ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ಮತ್ತಿತರ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಉಪನ್ಯಾಸಕರಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಕೇಶಬ್‌ಸೇನ್‌ರವರ ಅಳಿಯಂದಿರು ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು. ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರ ಸಮಕಾಲೀನರಾದ ಬ್ರಜೇಂದ್ರನಾಥ ಸೀಲರು ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವದ ಕಡೆಗೆ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡುವಾಗಲೇ ಆಕರ್ಷಿತರಾಗಿದ್ದರು. ೧೯೨೧ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿಯಾಗಿಯೂ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಅವರು ೧೯೨೧ರಿಂದ ೧೯೩೦ರವರೆಗೆ ಉಪಕುಲಪತಿಯಾಗಿ ಮುಂದುವರೆದು, ೧೯೨೪ರಲ್ಲಿ *Classical Syllabus of Indian Philosophy* ಮತ್ತು *Ram Mohan Roy, A Universal Man* ಎಂಬ ಉದ್ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಇವರು ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದರೂ ರಾಯ್‌ರವರ ಮಾನವೀಯತೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮೆಚ್ಚಿದ್ದರು.

ಸೀಲ್‌ರವರ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯದಿದ್ದರೂ ಅವರ *Quest Eternal* ಎಂಬ ಪದ್ಯದಿಂದ ಅವರ ಆದರ್ಶದ ಸಾಕಷ್ಟು ಪುರಾವೆಯನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಬಹುದು.[10] "ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಮಾನವತೆಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತು ಜೀವನದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಸಮನ್ವ

10. Kopf David : *The Brahma Samaj and the Shaping of the Modern Indian Mind*, 1979, p. 61

ಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಟ ರಾಯ್‌ರವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ ದೊಡ್ಡದು" ಎಂದಿದ್ದಾರೆ ಅವರು.[11]

೪. ಡಬ್ಲ್ಯು.ಹೆಚ್. ಹನುಮಂತಪ್ಪ (೧೮೮೫–೧೯೭೭) : ಇವರು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಹಿರಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಯಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು. ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಗಾಂಧಿನಗರದ ಐದನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆಯು ಅವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವರು ತಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡಿದರು. ಅವರು "ಬ್ರಹ್ಮ ಧರ್ಮವೆಂಬ ಪುಸ್ತಕವು ನನ್ನ ಆದರ್ಶ ದೀವಿಗೆಯಾಗಿದೆ" ಎಂದಿರುವರು.[12] ಇವರು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಗಂಗಾಧರಶೆಟ್ಟಿ ರೋಡಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಾಟನ್‌ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮಾಜಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಗಾಂಧಿಯವರ ಪ್ರಭಾವ ಇವರ ಮೇಲಾಯಿತು. ಹಲವಾರು ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಇವರು ಬೆಳಸಿದ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳೆಂದರೆ ಅಪ್ಪಾವುಪಿಳ್ಳೆ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳ ಶಾಲೆ, ಗಾಂಧಿನಗರ ಹೈಸ್ಕೂಲು ಮತ್ತು ವಯಸ್ಕರ ವಿದ್ಯಾಸಂಘ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಇವರ ಮುಂದಾಳತ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆದುವು. ಇವರು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯರೂ ರಾಜಕೀಯ ಮಂದಾಳುಗಳೂ ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸ್ಥಾಪಕರೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋರಾಡಿದವರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ವೀರೇಶಲಿಂಗಂ ಪಂತುಲು ಅವರು ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮಾಜವನ್ನು ಕಾಟನ್‌ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಇವರು ಅದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ತೋರಿದರು. ಮೂರು ದಶಕಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮಾಜದ ಪಂಥವನ್ನು ಬೆಳಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು.

ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳು : ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಾದದ್ದು ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಂದ. ಮೈಸೂರಿನ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಮೇಜರ್ ಅಪ್ಪಾವುಪಿಳ್ಳೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಸ್ಕೂಲು(೧೮೭೫) ಪ್ರಮುಖವಾದುದು. ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಯೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇವರು ಸ್ಕೂಲನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಜಾತಿಭೇದವನ್ನು ಎಣಿಸದೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರು. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ವಿಸ್ತರಣವಾದರೂ ಇದರ ಮೂಲಕ ಸ್ತ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು ಮೆಚ್ಚಬೇಕಾದುದು. ಈ ಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವಂತೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವದ ಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು "ಓಂ ನಮತೆ ಜಗತತರನೇಯ" ಎಂಬ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಠಾಕೂರವರ ಗೀತಾಂಜಲಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗೆ ನೆರವಾದವರು ಬಹ್ಮಾನುಯಾಯಿಗಳು. ಈ ಸ್ಕೂಲು ಆಂಗ್ಲ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿತು. ಹಡ್‌ಸನ್ ಸರ್ಕಲ್‌ನಿಂದ ರಿಚ್‌ಮಂಡ್ ಸರ್ಕಲ್‌ವರೆಗೆ 'ರಾಜಾರಾಮ್ ಮೋಹನ್‌ರಾಯ್ ಸರ್ಕಲ್' ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ರಾಜಾರಾಮ್ ಮೋಹನ್‌ರಾಯರವರ ಅಂಚೆಚೀಟಿಯನ್ನು ಸರ್ಕಾರವು ಮುದ್ರಿಸಿ ಹೊರತರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾದವರು ಡಬ್ಲ್ಯು. ಹೆಚ್. ಹನುಮಂತಪ್ಪ.[13] ಅನೇಕ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಡಾ|| ಎನ್. ಗುರುದಾಸ್, ವೈ. ಮುನಿಸಾಮಪ್ಪ, ಬಿ. ಪಿ. ಚಂದ್ರಶೇಖರ್, ಪೊನ್ನಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ, ಬಿ. ಸಿ. ಪ್ರಭಾಕರ್, ಕೆ. ನಾರಾಯಣರಾವ್ ಮೊದಲಾದವರು ಬ್ರಹ್ಮಾನುಯಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದರು.

ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜವು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರತವಾದದ್ದು ೧೯ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ. ಆದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮನಮುಟ್ಟುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಬೀರುವ ಯಾವ ಪ್ರಕಟಿತ ಗ್ರಂಥ ರೂಪಕವನ್ನೂ ನಾವು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ೧೯೦೯ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಬಾರ್ನೆಟ್ ಸೂಚಿಯನ್ನು ತಿರುವಿದಾಗ, ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಬಗ್ಗೆ ಕೇವಲ ಎರಡು ಪುಸ್ತಕಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ, ಬೆಂಗಳೂರು ಬ್ರಹ್ಮ

11. *Rajamantra Praveena Dr. Brajendranath Seal ; Address at the Ram Mohan Roy Anniversary at Bangalore, 27th September 1924*
12. ಬೆಂಗಳೂರು ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಅಧ್ಯಕ್ಷ ಶ್ರೀ ಡಬ್ಲ್ಯು. ಹೆಚ್. ಹನುಮಂತಪ್ಪನವರ ಭಾಷಣ, ೧೮-೪-೬೫
13. *Arya Vidya Shlala Parents Association ; Sri W. H. Hanumanthappa grand old Brahmo of Bangalore, an account of his Services to the people and the Samaj*, p. 1

ಸಮಾಜದವರು ಹೊರತಂದ 'ಭಕ್ತಿಸುಧಾರಸ' (೧೮೭೦) ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರು ಉಪಾಸನ ಸಮಾಜದವರು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ 'ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಸಾರ' (೧೮೯೫). ಆದರೆ ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ೧೮೭೭ರಲ್ಲಿ 'ಸ್ತ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ' ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಯಿತು, ೧೮೭೮ರಲ್ಲಿ ಐಯಾಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬುವರು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದರು. ಮದ್ರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಾಮ ಒದಗಿದಾಗ ನೆರವನ್ನೂ ನೀಡಿದರು.

ಬಂಗಾಳದ ಕವಿಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಕನ್ನಡದ ಮೇಲಿತ್ತಾದರೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬರವಣಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದುದು ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ 'ಇಂದಿರೆ' ಎಂಬ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ (೧೯೨೪) ವಿಧವಾವಿವಾಹ ಕುರಿತು ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇಂದಿರೆ ಚಿಕ್ಕವಯಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ವಿಧವೆಯಾದರೂ ಸುಂದರೇಶನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾದಳು[14] ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖನವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇದು ಕಾದಂಬರಿಕಾರ್ತಿ ಆರ್. ಕಲ್ಯಾಣಮ್ಮನವರ ಸುಧಾರಣ ಮನೋಭಾವವನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ನಿಲುವನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಆರ್. ರಘುನಾಥರಾಯರ 'ವಿವಾಹವಿಧಿಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಆರ್ಯಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವು'(೧೯೯೨) ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು ವಿಧವಾವಿವಾಹವನ್ನು ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತದೆ.

ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾಗಿ ವಿಧವಾವಿವಾಹ ಮಾಡಬಹುದಾದರೂ ಸಮಾಜದ ಮನ್ನಣೆ ಹೆಚ್ಚು ದೊರಕದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಿಧವಾವಿವಾಹ ಹಲವೆಡೆ ಮುರಿದದ್ದೂ ಉಂಟು. ೧೯೦೩ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ 'ದೇಶಾಭ್ಯುದಯ ಸಂಘ' ವು ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಿತು. ವೆಂಕಟ ವರದೈಂಗಾರರು ವಿಧವಾವಿವಾಹವಾಗಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ದೇಶಾಭ್ಯುದಯ ಸಂಘದ ಮೂಲಕ ಕೈಬರಹದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜದ ಕೈಪಿಡಿಯನ್ನೂ 'ಹಿತವಾದಿ' ಎಂಬ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನೂ ಹೊರಡಿಸಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದ ಜಾಗೃತಿ ಉಂಟಾದರೂ ಇದೆಲ್ಲಾ 'ಕುಲೀನ'ರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಮಾತ್ರ. ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜವು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ನಿಲುವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದ ಮತ್ತು ತೋರಿಸಿದ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಕಡಿಮೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕುಲೀನರೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಕೀಲರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಮತ್ತಿತರರು. ಹಲವು ಧುರೀಣರು ಸಂಘವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತಗೊಳಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರಲ್ಲದೆ, ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು. ಅವರುಗಳು ಗತಿಸಿದ ನಂತರ ನಿಸ್ವಾರ್ಥ ಮನೋಧರ್ಮದ ತಂಡವು ರಚಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಅನುಯಾಯಿಗಳೆನಿಸಿದರು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವದ ಅರಿವು ಕಠಿಣವಾದುದಲ್ಲದೆ, ಅದರ ಅನುಷ್ಠಾನವೂ ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು; ಅದು ಕೇವಲ ಬುದ್ಧಿಗೆ ನಿಲುಕುವಂತಹದು. ಹೀಗಾಗಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಇದರ ನಿಲುವಿಗೆ ಒಗ್ಗುವುದು ಕಷ್ಟಮಯವಾಗಿತ್ತು. ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಬಲವಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಆಂದೋಲನ ಮತ್ತು ವಿವೇಕಾನಂದರವಾಣಿ. ವಿವೇಕಾನಂದರ ಹಿಂದೂಧರ್ಮದ ಪ್ರಚಾರ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಯಿತು. ಅನಿಬೆಸೆಂಟ್‌ರವರ ಭಾಷಣಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಆಕರ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದವು. ೧೯೨೦ರ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯವರು ಆರಂಭಿಸಿದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸಿತಲ್ಲದೆ, 'ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣ ಪ್ರಜ್ಞೆ' ಹಿಂದುಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿತು.

ಪ್ರಮುಖರ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪಂಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಹಲವರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕೇಶಬ್‌ಸೇನ್‌ರವರ ತೊಳಲಾಟವನ್ನು ಈ ಮುಂದಿನಂತೆ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ : "The paradox vacillation and the self contradiction that invariably followed from the confrontation of two opposing

14. ಆರ್. ಕಲ್ಯಾಣಮ್ಮ : ಇಂದಿರೆ ಅಥವಾ ನಿರ್ಭಾಗ್ಯವಂತೆ, ೧೯೨೪, ಪು. ೧೦೨

culture and civilization could be aptly illustrated from the life of Keshubchander Sen."[15]

ಆಂಗ್ಲ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಪಾರುಗೊಳಿಸಿ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಪುನರ್‌ರಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಹೊರಟ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮಾಜವು, ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣಾ ಜಾಗ್ರತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿದ್ದು ನಿಜವಾದರೂ ಆ ಬಗೆಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಯ ಸಂಗ್ರಾಮ ಇನ್ನೂ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇದೆ.

---

15. **Arabinda, Poddar :** *Renaissance in Bengal, a Search for Identity*, 1975, p. 41